

Наталля
ПУРЫШАВА

Дзяржаўная літаратурная палітыка ў БССР у 20-я гг.

З прыходам да ўлады бальшавікоў усталяваўся манопольны кантроль за ўсімі палітычнымі інстытутамі, якія ўдзельнічалі ў фарміраванні светапогляду народа. Цэнтральнае месца літаратуры ў сістэме мастацтва абумовіла асаблівую ўвагу з боку РКП(б), выкарыстоўванне яе для вырашэння палітычных і ідэалагічных задач.

Ужо на пачатку 20-х гг. усе найбольш важныя літаратурна-палітычныя праблемы ў Беларусі разглядаліся ў вышэйшым партыйным органе — Цэнтральным бюро КП(б)Б (з 1924 г. — ЦК КП(б)Б). Практычнымі пытаннямі займаліся падраздзяленні Народнага камісарыята асветы БССР. Асноўным сродкам уздзеяння на мастацкую літаратуру была цензура, якая ажыццяўлялася Галоўным упраўленнем па справах літаратуры і выдавецтва пры Наркамасвеце БССР (Галоўліт).

Старшыня калегіі Галоўліта БССР Р.К.Шукевіч-Трацякоў у 1923 г. адзначаў, што “акрамя функцый забаронных Галоўліт у пэўнай ступені і накіроўвае літаратурную працу”¹.

У пачатку 20-х гг. галоўнае становішча ў беларускай літаратуры займала група, якая была цесна звязана з нацыянальна-адраджэнскім рухам. Яе прадстаўнікі — Янка Купала, Якуб Колас, М.Гарэцкі, Эм.Бядуля і іншыя — пачыналі свой творчы шлях у газеце “Наша ніва”. Паралельна развіваўся новы напрамак, які аб’ядноўваў ідэйна-мастацкія прынцыпы нацыянальнага адраджэння з рэвалюцыйна-камуністычнай ідэалогіяй. Літаратурная моладзь, якая значна ўступала ў якасці твораў “старым” пісьменнікам, змагалася зацвердзіцца ў літаратуры і рэзка нападала на “адраджэнства”.

Кіраўніцтва ЦБ КП(б)Б у 1921—1922 гг. (В.Кнорын і інш.) падтрымлівала прадстаўнікоў новага пакалення бе-

ПУРЫШАВА Наталля Міхайлаўна — старшы выкладчык кафедры ўсходнеславянскай і расійскай гісторыі Магілёўскага ўніверсітэта імя А.А.Куляшова. Скончыла ў 1977 г. гістарычны факультэт Магілёўскага педінстытута. Даследуе пытанні ўрадавай палітыкі ў галіне мастацкай культуры ў 20-я гг. на Беларусі.

ларускіх літаратараў і вельмі стрымана, калі не ваража, ставілася да пісьменнікаў нацыянальна-дэмакратычнай арыентацыі. У той жа час камуністы-адраджэнцы, якія групаваліся вакол Наркамата асветы БССР (У.Ігнатоўскі, Зм.Жылуновіч і інш.), лічылі магчымым выкарыстаць у ідэалагічнай рабоце ўсю лаяльную да савецкай улады літаратуру. Дзякуючы іх намаганням у красавіку 1922 г. было створана выдавецтва “Адраджэнне”. Пачаў выдавацца аднайменны часопіс, у якім супрацоўнічалі Я.Лёсік, Янка Купала і інш. Пасля закрыцця восенню 1922 г. часопіса “Адраджэнне” беларускія нацыянал-камуністы садзейнічалі стварэнню новага часопіса — “Польмя”, які пачаў выдавацца з лістапада 1922 г. і стаў цэнтрам кансалідацыі беларускіх пісьменнікаў. Іх дзейнасць, накіраваная на адраджэнне нацыянальнай культуры, у 1921—1922 гг. выклікала незадаволенасць і нават актыўнае супраціўленне з боку кіраўніцтва КП(б)Б.

В.Кнорын абвінавачваў У.Ігнатоўскага і яго аднадумцаў у нацыяналізме і “згодніцтве на фронце культурнай творчасці”². У канцы 1922—пачатку 1923 гг. вышэйшыя партыйныя органы не падтрымалі ініцыятыву пісьменнікаў-камуністаў М.Чарота і Зм.Жылуновіча пра стварэнне першай літаратурнай арганізацыі ў Беларусі пад назвай “Вір”, бо ў поглядах яе членаў-заснавальнікаў яны бачылі праэсраўскія настроі³.

І Пераход да больш канструктыўнай літаратурна-мастацкай палітыкі пачаўся з 1923 г., калі VII з’езд КП(б)Б (сакавік 1923 г.) прызнаў неабходным стварэнне “спрыяльных умоў для развіцця беларускай культуры”⁴. Аднак праблема пашырэння ідэалагічнага ўплыву бальшавікоў на масы, якая абвастрылася ў першыя гады НЭПа, прымусіла партыйнае кіраўніцтва СССР звярнуць больш пільную ўвагу на мастацкую літаратуру. XII з’езд РКП(б)Б (красавік 1923 г.) адзначаў, што літаратура “за апошнія два гады ... пераўтварылася ў буйную грамадскую сілу, якая распаўсюдзіла свой уплыў перш за ўсё на масы рабоча-сялянскай моладзі”. У сувязі з гэтым з’езд упершыню афіцыйна паставіў пытанне пра неабходнасць партыйнага кіраўніцтва “гэтай формай грамадскага ўздзеяння”, аднак пры гэтым не акрэсліваліся метады яго ажыццяўлення⁵.

Асаблівую ўвагу партыйныя органы надавалі ідэйнаму выхаванню літаратурнай моладзі. У верасні 1923 г. у Беларусі па ініцыятыве ЦК КСМБ пачалося стварэнне маладзёжнага часопіса “Маладняк”. У лістападзе гэтага ж года пры падтрымцы ЦБ КП(б)Б была створана літаратурная група “Маладняк”, у якой аб’ядналіся маладыя беларускія пісьменнікі, што арыентаваліся на пралетарскі напрамак у літаратуры. Такой жа арыентацыі прытрымліваліся і іншыя літаратурныя групы БССР — юрэйская “Юнгер Арбейтэр” (1922 г.) і руская “Звенья” (1925 г.).

У сярэдзіне 20-х гг. літаратурная палітыка ў СССР і БССР уступіла ў новы этап. У 1925 г. афіцыйна сфарміравалася канцэпцыя літаратурнай палітыкі. У аснову рэзалюцыі ЦК РКП(б) “О политике партии в области художественной литературы” ад 18 чэрвеня 1925 г. была пакладзена ідэя выкарыстання ўсёй літаратуры, лаяльнай да Савецкай улады. Аднак фактычна ўводзіўся падзел пісьменнікаў на пралетарскіх, якім аддавалася перавага, сялянскіх і “спадарожнікаў”. Партыйныя органы заяўлялі пра свой нейтралітэт у ацэнцы мастацкай формы, аднак пакідалі за сабой магчымасць умяшання ў творчыя пытанні. Рэзалюцыя замацоўвала за партыйнымі органамі статус вышэйшай інстанцыі для вырашэння ўсіх літаратурна-палітычных праблем. Былі акрэслены асноўныя палажэнні кіраўніцтва літаратурай: марксісцкая крытыка, кадравая палітыка ва ўстановах культуры, цензура і выдавецкі байкот у адносінах да пісьменнікаў-іншадумцаў. Так, у рэзалюцыі асабліва падкрэслівалася “неабходнасць стварэння мастацкай літаратуры, разлічанай на сапраўды масавага чытача”⁶. Такім чынам, рэзалюцыя ад 18 чэрвеня 1925 г. садзейнічала ўзмацненню ідэалагізацыі літаратурнага працэсу, стварала перадумовы для адміністрацыйнага ўмяшання. Такі “мяккі” варыянт партыйнага кіраўніцтва

мастацкай літаратурай мог у любы момант па палітычных меркаваннях трансфармавацца ў больш грубы — адміністрацыйна-камандны, што пазней і адбылося.

Яшчэ адной важнай акалічнасцю, якая паўплывала на фарміраванне літаратурнай палітыкі БССР у другой палове 20-х гг., стала сфармуляваная І.Сталіным у маі 1925 г. канцэпцыя развіцця нацыянальных культур. Змест яе быў у наступным: пралетарская па свайму зместу, нацыянальная па форме — такая агульначалавечая культура, да якой ідзе сацыялізм⁷. На самай справе гэта азначала паступовую уніфікацыю нацыянальных культур, закладвала перадумовы для выпяцнення з яе нацыянальных элементаў, якія не адпавядалі ідэалагічным задачам кіруючай партыі і яе правадчыроў.

Такім чынам, рэзалюцыя ЦК РКП(б) ад 18 чэрвеня 1925 г. і ідэі І.Сталіна акрэслівалі асноўны напрамак развіцця літаратурнай палітыкі БССР у другой палове 1920-х гг.

Гэта выразна праявілася ў дзейнасці А.Крыніцкага на пасадзе першага сакратара ЦК КП(б)Б (верасень 1924—май 1927 гг.). У верасні 1925 г. пры адзеле друку ЦК КП(б)Б была створана літаратурная камісія, у задачу якой уваходзіла забеспячэнне сувязі паміж партыйным кіраўніцтвам і літаратурнымі арганізацыямі. Восенню гэтага ж года прадстаўнікі агітацыйна-прапагандысцкага аддзела і аддзела друку ЦК КП(б)Б правялі абследаванне работы літаратурных груп. Асноўная ўвага надавалася “Маладняку”, ад якога ЦК КП(б)Б патрабаваў дакладна сфармуляваць літаратурна-палітычную платформу групы. Маладнякоўцы пацвердзілі сваю пралетарскую накіраванасць і прыхільнасць да ідэй марксізму, матэрыялізму і рэалізму. ЦК КП(б)Б прызнаў гэту літаратурную арганізацыю найбольш блізкай да партыі, нягледзячы на яе сацыяльную неаднастайнасць.

На І з’ездзе “Маладняка” (25—29 лістапада 1925 г.) А.Крыніцкі сфармуляваў галоўныя задачы арганізацыі: замацаваць пралетарскі склад групы і падтрымаць КП(б)Б у пачатай ёю кампаніі па барацьбе з нацыянальна-дэмакратычнай ідэалогіяй. Для большай пераканаўчасці на з’ездзе былі абнародаваны некаторыя матэрыялы так званай справы Лістапада, дачыненне да якой нібы меў Якуб Колас. Гэта акцыя садзейнічала ўключэнню ў рэзалюцыю пункта, які асуджаў пазіцыю нацыянальна-дэмакратычнай інтэлігенцыі.

У 1925 г. Літаратурная камісія ЦК КП(б)Б зрабіла спробу стварыць на базе “Маладняка” рэспубліканскую пісьменніцкую арганізацыю з нацыянальнымі секцыямі. З-за вострых рознагалоссяў паміж прадстаўнікамі розных груп гэта спроба скончылася няўдачай. Але ідэя стварэння адзінай літаратурнай арганізацыі пралетарскага напрамку з восені 1925 г. становіцца дамінуючай у літаратурнай палітыцы ЦК КП(б)Б.

Група “Маладняк” перажывала ўнутраны крызіс, які скончыўся вясной 1926 г. выхадам з яго шэрага пісьменнікаў і паэтаў (У.Дубоўкі, Я.Пушчы, К.Чорнага, А.Бабарэкі, К.Крапівы і інш.). Нягледзячы на спробы кіраўніцтва КП(б)Б захаваць арганізацыю ў поўным складзе, гэта не ўдалося. Восенню 1926 г. бюро ЦК КП(б)Б дазволіла стварэнне новай групы пад назвай “Узвышша”.

Афармленне новай літаратурнай арганізацыі стала магчымым у значнай ступені дзякуючы падтрымцы народнага камісара асветы БССР А.Баліцкага, старшыні Інбелкульта У.Ігнатоўскага і загадчыка аддзела друку ЦК КП(б)Б у 1925—1926 гг. А.Адамовіча. Яны лічылі размежаванне літаратурных сіл нармальнай з’явай і разглядалі ўзнікненне новай арганізацыі як перадумову якаснага паляпшэння і далейшага развіцця беларускай літаратуры.

Утварэнне “Узвышша” прывяло да абстраэння літаратурнага супрацьстаяння ў БССР. У 1926—1927 гг. шэраг маладых літаратараў выходзіць з “Маладняка”. Яны ўтварылі наддоўгачасовыя групоўкі — “Агнацвет”, “Беларуская літаратурна-мастацкая камуна”, “Пробліск”. Раскол адбыўся і ў групе “Звенья”. Зазначым, што

кіраўніцтва КП(б)Б у гэты час, з аднаго боку захоўвала нейтралітэт у літаратурнай барацьбе і не перашкаджала размежаванню літаратурных сіл у цэнтры, а з другога боку, рашуча спыняла спробы аддзялення і стварэння самастойных арганізацый і груп у мясцовых аддзелах “Маладняка”.

Афармленне літаратурнай палітыкі КП(б)Б адбывалася ў перыяд з восені 1926 да вясны 1927 г. і суправаджалася вострымі дыскусіямі. Для гэтага перыяду была характэрна ўжо даволі вострая барацьба дзвюх тэндэнцый. Нацыянальна-дэмакратычныя сілы ў КП(б)Б імкнуліся правесці ў жыццё “мяккі” варыянт кіраўніцтва літаратурай. Яны былі прыхільнікамі паступовай яе “саветызацыі” і “пралетарызацыі” пры захаванні самабытнага зместу. Кіраўнікі партыйна-дзяржаўнага апарату БССР разглядалі развіццё нацыянальнай культуры як аснову для замацавання палітычнага рэжыму. “Белорусская культура должна развиваться как пролетарская по содержанию, — сцвярджаў А.Крыніцкі ў верасні 1926 г., — то есть, направленная на укрепление дела диктатуры пролетариата, дела развития социалистического строительства. В этом смысле содержание белорусской культуры является по существу сходным с содержанием культуры и украинской, и русской”⁸.

На пашыраным пасяджэнні Літаратурнай камісіі 21 снежня 1926 г., абмяркоўвалася пытанне: “Пра палітыку партыі ў галіне мастацкай літаратуры”. Тут сутыкнуліся погляды прыхільнікаў і праціўнікаў узмацнення адміністрацыйнага ўплыву на літаратуру. Інструктар аддзела друку ЦК КП(б)Б В.Сярбента ў сваім дакладзе даў адмоўную характарыстыку творчасці Янкі Купалы і Якуба Коласа. Яны былі названы “ідэолагамі заможнага сялянства” з “нацыянал-дэмакратычнымі матывамі ў творчасці”. Зм.Жылуновіча дакладчык прылічыў да “спадарожнікаў”, а “Маладняк” абвінаваціў ва ўпадніцкіх настроях. Даклад завяршаўся патрабаваннем перагледзець стаўленне да ўсіх пісьменнікаў, нават блізкіх да КП(б)Б, стварыць “здоровую крытыку”, а таксама зрабіць больш жорсткай цензуру⁹. Новы загадчык аддзела друку А.А.Сянкевіч (1926—1929 гг.) падтрымаў дакладчыка і заклікаў ацэньваць беларускую літаратуру перш за ўсё з класавых пазіцый.

Такая характарыстыка становішча ў беларускай літаратуры выклікала рэзкае абурэнне прусутных на нарадзе Зм.Жылуновіча, М.Зарэцкага, Я.Ліманюскага, Р.Шукевіча-Трацякова, А.Адамовіча і інш.

Дыскусія паказала, што сярод адказных работнікаў партыйна-дзяржаўнага апарату, якія займаліся пытаннямі культуры ў гэты перыяд, пераважаў канструктыўна-прагматычны падыход да літаратурных праблем. У праекце рэзалюцыі бюро ЦК “Пра палітыку партыі ў галіне мастацкай літаратуры” падкрэслівалася актуальная на той час для КП(б)Б задача: “узмацніць свой уплыў і ажыццявіць гегемонію ... ў галіне мастацкай літаратуры”¹⁰. ЦК КП(б)Б прызнаваў перавагу непралетарскіх плыняў у літаратуры і арыентаваўся на “Маладняк”, надаваў яму статус вядучай літаратурнай арганізацыі. Літаратурную дзейнасць “Узвышша” меркавалася карэктываваць пры дапамозе марксісцкай крытыкі. Такая “мяккая” форма кіраўніцтва лічылася слушнаю ў адносінах да пісьменнікаў старэйшага пакалення. Прапаноўвалася і абмяркоўвалася ў ЦК КП(б)Б ідэя стварэння трэцяй літаратурнай арганізацыі ў беларускай федэрацыі савецкіх пісьменнікаў. Яна павінна была аб’яднаць пісьменнікаў-камуністаў і беларускіх пісьменнікаў старэйшага пакалення, якіх разглядалі як “спадарожнікаў”.

Далейшыя падзеі паказалі, што кіраўніцтва КП(б)Б не зусім дакладна ацэньвала становішча ў літаратурных колах. Цэнтрабежная тэндэнцыя пераважала над імкненнем да аб’яднання. Усебеларуская федэрацыя савецкіх пісьменнікаў была створана, але яна праіснавала нядоўга (сакавік—снежань 1927 г.) і распалася.

У снежні 1927 г. заснавальнікі і вядучыя аўтары “Маладняка” М.Чарот, А.Александровіч, А.Дудар, М.Зарэцкі аб’явілі пра свой выхад з арганізацыі. У гэтых абставінах кіраўніцтва КП(б)Б вярнулася да ідэі стварэння новай літаратурнай ар-

ганізацыі. 27 снежня 1927 г. бюро ЦК КП(б)Б падтрымала ідэю стварэння групы “Польмя”. У яе ўвайшлі Янка Купала, Якуб Колас, М.Грамыка, У.Галубок, Зм.Жылуновіч, пісьменнікі, якія выйшлі з “Маладняка”. Утварэнне “Польмя” ў некаторай ступені стабілізавала вострае становішча ў літаратурным жыцці БССР.

У снежні 1927 г. адбыўся XV з’езд УКП(б), які акрэсліў шлях на разгортванне “культурнай рэвалюцыі”. Стрыжнем усёй палітыкі ў культурнай сферы стала фарміраванне “сацыялістычнай культуры”, перадумовай чаго з’явілася ідэалагічнае наступленне на прадстаўнікоў той часткі інтэлігенцыі, якая засталася ў духоўнай апатыі да ўлады.

У студзені 1928 г. у БССР пачалася крытыка творчасці членаў літаратурнага аб’яднання “Узвышша”. Яе пачаў загадчык аддзела друку ЦК КП(б)Б А.Сянкевіч. У артыкуле, які быў надрукаваны ў “Звяздзе”, ён зрабіў выснову пра варажасць савецкаму ладу творчасці Я.Пушчы¹¹. Гэта быў сігнал. Членаў “Узвышша” абвінавачлі ў адыходзе ад пралетарскіх пазіцый, упадніцкіх настроях, нацыянал-дэмакратызме. З лютага 1928 г. група “Узвышша” ў афіцыйных колах пачала лічыцца “спадарожніцай”. З гэтага часу кампаніі, якія былі накіраваны супраць асобных пісьменнікаў і груп, становяцца часткай літаратурнай палітыкі ў БССР.

Разам з тым бюро ЦК КП(б)Б 30 сакавіка 1928 г. прапанавала ўсім партыйным і савецкім арганізацыям, а таксама асобным членам партыі, якія тым ці іншым чынам сутыкаліся з дзейнасцю літаратурных груп, захоўваць у адносінах да іх аб’ектыўнасць і не выкарыстоўваць службовага становішча ў літаратурных спрэчках¹². 9 красавіка сакратарыят ЦК КП(б)Б забараніў арганізацыю дыспутаў і публікацыю ў друку рэцэнзій і крытычных аглядаў, якія насілі тэндэнцыйны характар¹³.

Літаратурна-палітычныя задачы ва ўмовах культурнай рэвалюцыі былі замацаваны ў пастанове ЦК КП(б)Б “Пра беларускую літаратурна-мастацкую крытыку” ад 26 мая 1928 г. Адзначалася, што ўвага павінна канцэнтраватца на такіх праблемах, як “барацьба за сацыялістычнае грамадства, героіка рэвалюцыі, працэс стварэння новага грамадства і новага чалавека”. Пастанова патрабавала ад мастацкай літаратуры ўзмацнення палітыка-агітацыйнай функцыі, заклікала да “рашучай барацьбы з праявамі ў літаратуры новабуржуазных і кулацкіх памкненняў...”¹⁴.

З 1928 г. у БССР рэгулярна пачалі практыкавацца перагляды тэматычных планаў выдавецтваў, кадравыя чысткі ў складзе рэдкалегій перыядычных выданняў. На рэдактараў выдавецтваў, часопісаў і газет ускладаліся абавязкі сачыць за адпаведнасцю зместу публікуемых матэрыялаў ідэалагічным устаноўкам Камуністычнай партыі.

Змяненне расстаноўкі сіл у беларускай літаратуры на карысць пралетарскага напрамку садзейнічала распачатае вясной 1928 г. стварэнне новай літаратурнай арганізацыі — Беларускай асацыяцыі пралетарскіх пісьменнікаў (БелАПП), якая ўзнікла ў выніку рэарганізацыі аб’яднання “Маладняк”. ЦК КП(б)Б імкнуўся змяніць існаваўшую ў БССР традыцыю аб’яднання пісьменнікаў па нацыянальнаму прызнаку. Галоўная мэта была — максімальна зблізіць ідэйна-палітычную арыентацыю літаратурнай арганізацыі з партыйнай лініяй. 17 кастрычніка 1928 г. сакратарыят ЦК КП(б)Б зацвердзіў прапанаваную часовым бюро БелАПП праграму з’езда “Маладняка” і нацыянальных секцый, які павінен быў стаць і I з’ездам БелАПП. Ён адбыўся 25—29 лістапада 1928 г. У час падрыхтоўкі і на самім з’ездзе высветлілася, што і ў партыйным кіраўніцтве, і ў пісьменніцкім асяроддзі існуюць сур’ёзныя рознагалоссі. На з’ездзе сутыкнуліся погляды нацыянальна-арыентаваных камуністаў і пісьменнікаў, якія адстойвалі права беларускай літаратуры на самабытны шлях развіцця, і прыхільнікаў паскарэння яе пралетарызацыі шляхам устанавлення цесных сувязей з Усесаюзным аб’яднаннем асацыяцыяў пралетарскіх пісьменнікаў (УААПП), з другога. Члены групы “Польмя” Зм.Жылуновіч, А.Александровіч, М.Зарэцкі, А.Дудар і інш. лічылі, што тыя літаратурныя групы, якія

склаліся да гэтага часу, адпавядаюць грамадска-палітычным умовам БССР, і выказалі сумненне ў мэтазгоднасці стварэння БелАПП. Яны выказаліся супраць членства беларускай літаратурнай арганізацыі ў УААПП.

На I з'ездзе БелАПП упершыню адкрыта праявіліся рознагалосці, якія існавалі ў апарате ЦК КП(б)Б з часоў утварэння групы “Польмя”, адносна таго, якая літаратурная арганізацыя павінна лічыцца вядучай. Прыхільнік пункту гледжання беларускіх нацыянал-камуністаў другі сакратар ЦК КП(б)Б І.Васілевіч у сваёй прамове на адкрыцці з'езда на першае месца ў літаратурна-палітычным жыцці паставіў групу “Польмя”. Ён тлумачыў гэта тым, што ў складзе групы знаходзяцца лідэры беларускай літаратуры, пісьменнікі старэйшага пакалення, творчасць якіх “адпавядае пралетарскай сучаснасці”. “Маладняку”, а значыць і БелАПП, І.Васілевіч адводзіў ролю рэзерву для папаўнення пісьменніцкіх кадраў¹⁵.

У процівагу гэтай нечаканай для многіх пазіцыі загадчык аддзела друку ЦК КП(б)Б А.Сянкевіч, пры актыўнай падтрымцы прысутных на з'ездзе сакратара УААПП А.Селівановіча і прадстаўніка РАПП В.Сутырына, адстойваў артадаксальную канцэпцыю. Згодна з ёй, БелАПП адводзілася роля гегемона ў беларускай літаратуры. ЦК КП(б)Б падтрымаў пазіцыю А.Сянкевіча.

Дыскусійным было пытанне наконт прынцыпаў арганізацыйнай пабудовы БелАПП. ЦК КП(б)Б падтрымаў варыянт, які прадугледжваў адзіную сістэму кіравання і азначаў ліквідацыю “Маладняка” як літаратурнага аб'яднання. 29 лістапада 1928 г. бюро ЦК КП(б)Б падтрымала стварэнне БелАПП і яго ўваходжанне ў склад УААПП. Праз некалькі дзён на першым пасяджэнні сакратарыята БелАПП у прысутнасці прадстаўнікоў ЦК КП(б)Б быў абраны кіруючы склад арганізацыі. На чале сакратарыята стаў Я.Лімановіч.

Патрабаванне паскоранай пралетарызацыі беларускай літаратуры сустрэла супраціўленне ў некаторых пісьменнікаў. Гэта ў значнай ступені паўплывала на стаўленне кіраўніцтва КП(б)Б да іншых літаратурных арганізацый. Наступнай пасля БелАПП па ступені прыбліжанасці да партыі лічылася група “Польмя”. Аднак адносіны з ёй ускладніліся пасля з'яўлення антысавецкага верша члена арганізацыі А.Дудара “Пасеклі наш край пацалам” (канец 1928 г.). За яго паэт у 1929 г. быў высланы за межы БССР. Нягледзячы на тое, што “палымянцы” публічна асуджалі ўчынак А.Дудара, партыйная крытыка зрабіла групу аб'ектам нападак.

Яшчэ больш складанымі былі адносіны ідэалагічных структур КП(б)Б з групай “Узвышша”. Яго члены ўпарта не жадалі працаваць у рэжыме партыйнага заказу. У іх творчасці назіралася нацыянальная накіраванасць. “Узвышша” крытыкавалі на ўсіх узроўнях: ад выданняў БелАПП да старшыні СНК БССР. Ярка выражаная падтрымка пралетарскага накірунку ў літаратуры, адмаўленне ад нейтралітэту ў літаратурнай барацьбе сведчылі пра павароты ў літаратурнай палітыцы. Адміністрацыйна-бюракратычныя тэндэнцыі ў літаратурнай палітыцы КП(б)Б сталі дамінуючымі.

ЦК КП(б)Б прадаставіў БелАПП свабоду дзеяння ў разгорнутай з восені 1929 г. маштабнай кампаніі па “дыферэнцыяцы” і аб'яднанні беларускіх пісьменнікаў на партыйнай платформе. Спачатку гэта кампанія была накіравана супраць “Узвышша”. БелАПП, якая дзейнічала сумесна з прадстаўнікамі ЦК КП(б)Б, дамаглася расколу арганізацыі і прыняцця рэзалюцыі з прызнаннем палітычных памылак. У выніку гэтых дзеянняў група фактычна страціла арганізацыйную самастойнасць. Такая ж кампанія разгарнулася супраць “Польмя”. Асабліва жорсткай прапрацоўцы падвергіліся яе члены Зм.Жылуновіч і М.Зарэцкі. Паказальна-прафілактычны чысткі пад лозунгамі “кансалідацыі” і “актывізацыі” беларускай пралетарскай літаратуры правяла ў сваіх шэрагах і БелАПП. У ходзе гэтай кампаніі “крамола” была выкрыта і асуджана ва ўсіх нацыянальных секцыях: беларускай, польскай, яўрэйскай.

ЦК КП(б)Б асабліва актыўна падтрымліваў дзеянні БелАПП, накіраваныя су-

праць нацыянальна-дэмакратычнай плыні беларускай літаратуры. У гэты перыяд асабліва ўзмацніліся палітычныя абвінавачанні ў адрас Янкі Купалы, У.Дубоўкі, Я.Пушчы і інш. У выніку таго, што частка найбольш вядомых прадстаўнікоў беларускай мастацкай інтэлігенцыі прадаўжала супраціўляцца і не жадала падтрымліваць партыйную лінію на пралетарызацыю літаратуры і мастацтва, самыя актыўныя з іх былі рэпрэсаваны. У ліпені 1930 г. у сувязі з так званай справай Саюза вызвалення Беларусі былі арыштаваны паэты і пісьменнікі У.Дубоўка, Я.Пушча, А.Адамовіч, У.Жылка, Н.Чарнушэвіч, М.Гарэцкі, С.Хурсік, А.Гурло, В.Шашалевіч, М.Грамыка, крытыкі і літаратуразнаўцы Ф.Купцэвіч, В.Дзяржынскі, А.Баба-рэка. На допыты ў ГПУ выклікалі Янку Купалу. Належнасць пісьменнікаў да “контррэвалюцыйнай” арганізацыі, антынародны характар дзейнасці якой настойліва падкрэсліваўся, павінна была дыскрэдытаваць у вачах грамадскасці не толькі іх саміх, але і ўвесь нацыянальна-дэмакратычны накірунак у беларускай літаратуры. Пад націскам ЦК КП(б) усе літаратурныя арганізацыі прынялі рэзалюцыі, якія асуджалі нацыянал-дэмакратызм як варожую беларускаму народу з’яву.

Дэарганізаваныя ідэалагічнымі кампаніямі 1929—1930 гг. групы “Польмя” і “Узвышша” былі вымушаны афіцыйна прызнаць вядучую ролю БелАПП у літаратуры БССР. У сваю чаргу БелАПП стала правадніком палітыкі КП(б) у беларускай мастацкай літаратуры. У прыватнасці, гэта праявілася ў тым, што з 1931 г. кіраўніцтва гэтай арганізацыі ўжо не абіралася, а прызначалася непасрэдна ЦК КП(б).

У канцы 20-х гг. адносна дэмакратычны перыяд у літаратурна-мастацкім жыцці БССР завяршыўся. Пад уздзеяннем палітычных фактараў канструктыўна-прагматычны накірунак літаратурнай палітыкі змяніўся жорстка ідэалагізаваным камандна-адміністрацыйным.

¹ НА РБ, ф. 4, воп. 1, спр. 760, а. 5.

² Кнорин В.Г. Избранные статьи и речи. Мн., 1990, с. 94.

³ НА РБ, ф. 4, воп. 1, спр. 482, аа. 66—68, 71—76; Гесь А. “Вір”, які так і не завіраваў // Літаратура і мастацтва, 1996, 27 снежня.

⁴ Идеологическая деятельность Компартии Белоруссии: Сборник документов. Ч. 1. Мн., 1990, с. 94.

⁵ XII съезд РКП(б): Стенографический отчет. М., 1923, с. 667.

⁶ Вопросы культуры при диктатуре пролетариата. М.-Л., 1925, сс. 218—219.

⁷ Сталин И.В. Сочинения. Т. 7. М., 1952, с. 138.

⁸ НА РБ, ф. 4, воп. 3, спр. 15, а. 237.

⁹ Там жа, воп. 16, спр. 25, аа. 39—40.

¹⁰ Там жа, а. 56.

¹¹ Звезда, 1928, 11 студзеня.

¹² НА РБ, ф. 4, воп. 3, спр. 22, а. 1027.

¹³ Там жа, воп. 8, спр. 11, а. 942.

¹⁴ Там жа, воп. 3, спр. 29, аа. 371, 372.

¹⁵ Там жа, воп. 21, спр. 63, аа. 77, 78.